

17 Ζητήματα περιβαλλοντικής ορολογίας και η σχετική συμβολή της ελληνικής γλώσσας

Δέσποινα Καραδήμου, Παναγιώτης Γ. Κριμπάς

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Συνειδητοποιώντας την σημασία του περιβάλλοντος και λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη να μειωθούν οι μη βιώσιμες πρακτικές που μολύνουν ανεπανόρθωτα τον πλανήτη, αρκετοί διεθνείς οργανισμοί, όπως τα Ηνωμένα Έθνη, έχουν τονίσει την επείγουσα ανάγκη να αναπτυχθεί μια κοινή άποψη για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των υφιστάμενων και μελλοντικών περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η προστασία του περιβάλλοντος, ωστόσο, απαιτεί γνώση των διαφόρων όρων που συνδέονται με αυτό και τις ακριβείς συνδηλώσεις τους. Επιπλέον, το περιβάλλον έχει τόσο τεράστια επίδραση, ώστε οι διάφορες πτυχές του δεν μπορούν να γίνουν πλήρως κατανοητές αν δεν κατανοεί κανείς την αντίστοιχη ορολογία, ήτοι τους προϋπάρχοντες όρους, αλλά και τους νεολογισμούς, οι οποίοι δημιουργήθηκαν για να καλύψουν την ανάγκη για περιγραφή ενός νέου περιβαλλοντικού φαινομένου ή επιστημονικής ανακάλυψης. Αυτοί οι νεολογισμοί εμφανίζονται συνήθως στην Αγγλική, καθώς η περιβαλλοντική επιστήμη εξελίσσεται κυρίως στις αγγλόφωνες χώρες, ωστόσο έχουν συχνά τις ρίζες τους στην Λατινική ή την αρχαία Ελληνική. Άλλωστε, σύμφωνα με την Walter (2007: 65), στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες μπορούμε να αναγνωρίσουμε ελληνικές ρίζες, οι οποίες αποτελούν βασικά στοιχεία για να σχηματιστούν λέξεις που θα αποτυπώσουν τις νέες έννοιες και την επιστημονική ορολογία. Αυτό ισχύει οπωσδήποτε και για την περιβαλλοντική ορολογία, η οποία αντλεί συχνά από την αρχαία ελληνική γλώσσα. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει αυτές τις επιδράσεις στον τομέα της μορφολογίας (προσφύματα) που δεν αφορούν μόνο την Αγγλική, αλλά και άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες (όπως την Γερμανική και την Γαλλική) και να συμβάλει με αυτόν τον τρόπο στην τυποποίηση της περιβαλλοντικής ορολογίας.

Environmental Terminology Issues and the Relevant Contribution of the Greek Language

Despoina Karadimou, Panagiotis G. Krimpas

ABSTRACT

Realizing the importance of the environment and taking into account the need to reduce unsustainable practices that irreversibly pollute the planet, several international organizations such as the United Nations have highlighted the urgent need to develop a common view to effectively address current and future environmental problems. The protection of the environment, however, requires knowledge of the various terms associated with it and their precise connotations. Furthermore, the environment has such a huge impact that various aspects thereof cannot be fully understood unless one understands the relevant terminology, i.e. existing terms as well as neologisms coined to meet the need for a description of a new environmental phenomenon or scientific discovery. Such neologisms usually appear in English, as the Environmental Science develops mainly in English-speaking countries; however, they

often have roots in Latin or Ancient Greek. Besides, according to Walter [2007: 65], in most European languages one can recognize Greek roots, which are the key elements forming words to express new concepts and scientific terminology. This is undoubtedly true for environmental terminology as well, which strongly draws on the ancient Greek language. The purpose of this paper is to highlight such influences in morphology (affixes) not only of English, but also of other European languages (such as German and French), thus contributing to environmental terminology standardization.

0 Εισαγωγή

0.1 Θα μπορούσε κανείς δικαίως να υποστηρίξει ότι η υπό ευρεία έννοια περιβαλλοντική ορολογία χάνεται στα βάθη των αιώνων. Όπως αναφέρει ο Γ. Μπαμπινιώτης (2005):

Λένε πως η γλώσσα τού ανθρώπου ξεκίνησε από τέσσερεις λέξεις, τις λέξεις *ουρανός – γη – θάλασσα – αέρας*. Αυτές πρωτόπλασε ο άνθρωπος. Δεν θα σάς παρασύρω στους ανεξερεύνητους αντικειμενικά για την επιστήμη χώρους **τῆς γλωσσολογίας** που οι γλωσσολόγοι θεωρούμε εξαιρετικά ανασφαλείς (...). Θα ἤμουν ὅμως ἑτοιμος να δεχθῶ μαζί σας ὅτι μία ἀπὸ τις λέξεις που χρειάστηκαν πολλοί λαοί, μεταξύ των οποίων οι Ἕλληνες, περνώντας ἀπὸ την κοινωνία στην ἐπι-κοινωνία, ἦταν ἡ ἀνάγκη να δηλώσουν το **υγρὸ στοιχείο** που τους περιέβαλλε. [...]¹

0.2 Η ανάγκη των ανθρώπων να ονομάσουν και να ορίσουν τον κόσμο που τους περιβάλλει εκφράστηκε και μέσα από τις θεολογικές τους αναζητήσεις, όπως αποτυπώνεται και σε θεολογικά κείμενα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πρώτο βιβλίο της Αγίας Γραφής, η *Γένεσις* (1:1) ξεκινάει με την ακόλουθη φράση: «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Οι αναφορές αυτές δεν πραγματοποιούνται, ασφαλώς, για να εξυψώσουν την αξία της περιβαλλοντικής ορολογίας εις βάρος της ορολογίας (των) άλλων επιστημονικών πεδίων, αλλά για να καταδείξουν την αδιάλειπτη συσχέτιση της ανθρώπινης πορείας και γλώσσας με αυτόν τον τομέα και την σχέση αλληλεξάρτησης της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους με τους ὅρους που κατασημαίνουν περιβαλλοντικές έννοιες.

¹ Η πλαγιογράφιση και η εντονότυπη γραφή του συγγραφέα. Σημειωτέον ότι η λέξη *θάλασσα* είναι ξένη, όπως ορθά αναφέρει παρακάτω και ο ίδιος ο συγγραφέας: «[...] Η λέξη αυτή δεν απαντά σε καμιά άλλη γλώσσα τῆς οικογένειας των γλωσσών στην οποία ανήκει η Ελληνική –ούτε σε άλλη γλωσσική οικογένεια ή μεμονωμένη γλώσσα. Είναι μια προελληνική λέξη, που όπως τόσες άλλες [...] υιοθέτησαν οι Ἕλληνες ἀπὸ τους Προέλληνες. Πρόκειται δηλ. γλωσσολογικά για λέξη που δεν ετυμολογείται ἀπὸ τα Ελληνικά, [...]».

1 Περί σαφήνειας και ομοιομορφίας της περιβαλλοντικής ορολογίας

1.1 Ήδη ο F. Bacon υποστήριξε ότι ένας συλλογισμός αποτελείται από προτάσεις, οι οποίες αποτελούνται από λέξεις, που είναι οι ψηφίδες των εννοιών. Κατά τον συγγραφέα, η ρίζα του προβλήματος είναι η εξής: Αν οι έννοιες είναι συγκεχυμένες, έχοντας συναχθεί πρόχειρα από τα γεγονότα, τίποτα που βασίζεται σε αυτές δεν μπορεί να είναι σταθερό. Επιπλέον, τονίζει ότι είναι εκπληκτικό το πόσο η νόηση παρεμποδίζεται από την εσφαλμένη ή ακατάλληλη επιλογή λέξεων, καθώς και ότι, σε ορισμένες λέξεις, ενυπάρχει ένας βαθμός παραμόρφωσης ή σφάλματος και κάποιες έννοιες είναι αναγκαστικά λίγο πιο κατάλληλες από άλλες, σε αναλογία με την ποικιλία θεμάτων και παραδειγμάτων που εμπίπτουν στο φάσμα των ανθρώπινων αισθήσεων και της λογικής [Bacon 2005[1620]: 5–13].

1.2 Στην εισαγωγή του έργου του με τίτλο *Multilingual Systematic Glossary of Environmental Terms*, μιας από τις πρώτες προσπάθειες αποτύπωσης της περιβαλλοντικής ορολογίας στην αγγλική γλώσσα υπό μορφή λεξικού, ο I. Paenson σημειώνει ότι, υπό τις υπάρχουσες συνθήκες, είναι αδύνατο να γίνει λόγος για μια συγκεκριμένη και παγιωμένη περιβαλλοντική ορολογία. Ως εκ τούτου, τονίζει ότι οι περιβαλλοντικοί όροι που περιλαμβάνονται στο εν λόγω γλωσσάριο επιλέχθηκαν με στατιστικά κριτήρια, τ.έ. με βάση την συχνότητα εμφάνισής τους σε συζητήσεις περί των διαφόρων τομέων του περιβάλλοντος, ανεξάρτητα από το αν αυτοί οι όροι είναι λέξεις του κοινού, καθημερινού λόγου ή εξειδικευμένοι επιστημονικοί και τεχνικοί όροι [Paenson 1972: i]. Στο σημείο αυτό θυμίζουμε ότι η γενική γλώσσα δεν είναι στεγανή ως προς τις διάφορες ειδικές γλώσσες, με αποτέλεσμα την ανταλλαγή στοιχείων [Βαλεοντής και Κριμπάς 2014: 29, 35–36].

1.3 Μερικά έτη αργότερα η G. J. Studdard, στην εισαγωγή της στο έργο *Common Environmental Terms: A Glossary*, εξακολουθεί να εντοπίζει το πρόβλημα της έλλειψης παγιωμένης περιβαλλοντικής ορολογίας, σημειώνοντας ότι, στο εν λόγω λεξικό, έχουν εξαιρεθεί καθημερινοί περιβαλλοντικοί όροι οι οποίοι είναι γενικά κατανοητοί και ορίζονται αλλού, όπως **νερό (water)** ή **αέρας (air)**, έχουν όμως συμπεριληφθεί κάποιες κοινές λέξεις οι οποίες, αν και δεν είναι χαρακτηριστικές για το περιβάλλον, απαντούν συχνά στην επιστημονική περιβαλλοντική βιβλιογραφία και είναι σημαντικές για την κατανόηση ενός περιβαλλοντικού προβλήματος. Ταυτόχρονα, στο ίδιο σύγγραμμα δίνονται ορισμοί λέξεων οι οποίοι, μολοντί ορίζονται σε κοινά λεξικά, η έννοιά τους αλλάζει όταν χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο ενός περιβαλλοντικού κειμένου. Η συγγραφέας καταλήγει ότι, όταν οι λέξεις και οι όροι που αναφέρονται στην μελέτη, κατανόηση και λύση περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι τόσο πολλοί, είναι μερικές φορές δύσκολο να παγιωθούν ορισμοί αποδεκτοί από τους

χρήστες, οι οποίοι εκπροσωπούν μια μεγάλη ποικιλία επιδιώξεων και συμφερόντων. Συνδέει δηλαδή, τρόπον τινά, την σημασία και την χρήση ενός όρου με τον χρήστη του σε μια αέναη σχέση αλληλεξάρτησης [Studdard 1974: ii].

1.4 Διερευνώντας την χρήση, αλλά και την χρησιμότητα της ορολογίας, οι D. C. Adams *et al.* υποστηρίζουν ότι η οικολογία, όπως κάθε επιστήμη, οφείλει να εξηγεί τον εαυτό της σε φοιτητές, ομότεχνους επιστήμονες, στο εκάστοτε ενδιαφερόμενο κοινό, και σε πιθανές πηγές χρηματοδότησης. Επισημαίνουν ότι κάποιοι όροι που χρησιμοποιούνται από τους οικολόγους φαίνεται να επηρεάζονται από το αναμενόμενο ακροατήριο, μολονότι μεταξύ των οικολόγων η επικοινωνία είναι σχετικά εύκολη λόγω του κοινού επιστημονικού υποβάθρου και της υφιστάμενης κατάρτισης. Διευκρινίζουν, ωστόσο, ότι με τους ομότεχνους φοιτητές οι οικολόγοι πρέπει να απλουστεύουν τον λόγο τους, καθώς οι πρώτοι δεν κατέχουν ακόμα το επίπεδο εκείνης της επιστημονικής ορολογικής γνώσης που θα τους επιτρέψει να κατανοούν πιο σύνθετες έννοιες και τα γεγονότα/στοιχεία που αυτές κατασημαίνουν. Πάντως, και στις δύο περιπτώσεις, όπως αναφέρουν οι ίδιοι συγγραφείς, η επιστημονική ορολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί χωρίς τον φόβο προβλημάτων στην επικοινωνία, αν και η επικοινωνία με φορείς χρηματοδότησης, πολιτικούς και το ευρύ κοινό περιπλέκεται από το γεγονός ότι μέρος της ορολογίας που χρησιμοποιείται από τους οικολόγους προέρχεται από την καθημερινή γλώσσα, και πολλοί από αυτούς τους όρους έχουν διαφορετικές σημασίες για τους οικολόγους και τους απλούς πολίτες [Adams *et al.* 1997: 632]. Και εδώ τονίζουμε ότι αυτό το φαινόμενο δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα της οικολογικής και περιβαλλοντικής ορολογίας [Βαλεοντής και Κριμπάς, *αυτόθι*].

1.5 Τα – όλως ενδεικτικώς – προαναφερθέντα έργα έχουν περιγραφικό προσανατολισμό: επισκοπούν, κατά κανόνα, την ισχύουσα περιβαλλοντική ορολογία, αναδεικνύουν τις πολλαπλές σημασίες με τις οποίες χρησιμοποιείται ένας όρος (πολυσημία) ή τους πολλαπλούς όρους που χρησιμοποιούνται με την ίδια σημασία (συνωνυμία), υποστηρίζουν ότι αυτός ο λεξιλογικός πλούτος παρεμποδίζει την κατανόηση και στην συνέχεια προβαίνουν σε συστάσεις για το πώς θα πρέπει να χρησιμοποιείται ο εκάστοτε προβληματικός όρος. Ομολογουμένως, υπάρχουν και διαφορετικές απόψεις επί του θέματος, όπως εκείνη της K. E. Hodges, η οποία υποστηρίζει ότι οι ορολογικές επισκοπήσεις θα πρέπει να επικεντρώνονται στις προόδους της εκάστοτε επιστήμης και όχι στους ίδιους τους όρους [Hodges 2008: 35], και επισημαίνει [στο ίδιο: 36] ότι

Η γνήσια ασάφεια που προκαλείται από πολυσημία περιορίζεται στην περίπτωση κατά την οποία ο συγγραφέας δεν ορίζει ποτέ ρητά έναν όρο και δεν είναι σαφές από το συγκείμενο ποια σημασία έχει στο νου του. Σύγχυση προκύπτει όταν ο

αναγνώστης χρησιμοποιεί διαφορετικό ορισμό από εκείνον που είχε στον νου του ο συγγραφέας ή όταν ο όρος χρησιμοποιείται με διάφορους τρόπους μέσα στο ίδιο άρθρο και δεν είναι σαφές τι εννοείται σε κάθε περίπτωση. Η λογική «πλάνη της αοριστολογίας [fallacy of equivocation]» επέρχεται όταν η έννοια ενός όρου αλλάζει κατά την διάρκεια ενός ισχυρισμού, πράγμα που θα έχει συνήθως ως αποτέλεσμα ελαττωματικά συμπεράσματα. Η σύγχυση έγκειται στην έλλειψη συμφραζόμενων ή σαφών ενδείξεων που να εντοπίζουν ποια σημασία βρίσκεται στον νου, και όχι στο γεγονός ότι ο ίδιος ο όρος είναι πολύσημος. Σε αντίθεση με την πολυσημία, η συνωνυμία δεν προκαλεί ασάφεια, αλλά μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια συναφούς βιβλιογραφίας, καθώς παρόμοια φαινόμενα περιγράφονται χρησιμοποιώντας διαφορετικούς όρους ([...]).²

1.6 Ωστόσο, τα προβλήματα που προκύπτουν σε σχέση με την περιβαλλοντική ορολογία εξακολουθούν να υφίστανται, ανεξάρτητα από την *συχνότητά* τους, η εκτίμηση της οποίας ποικίλλει ανάλογα με την προσωπική εμπειρία κάθε μελετητή. Αποτελεί, άλλωστε, κοινό τόπο – τόσο στην επιστήμη της Ορολογίας [Βαλεοντής και Κριμπάς, στο ίδιο: 171–172· Strandvik 2012: 39· Temmerman 2000: 13· Garzone 2000: 83· Κουτσιβίτης 1994: 214] όσο και σε θεσμικά εγχειρίδια [Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης 2006: 7· Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2003: 21]³ – ότι η ορολογική μονοσημία και μονωνυμία είναι κάτι το ευκαίιο, άποψη με την οποία συντασσόμαστε ανεπιφύλακτα.

2 Η συμβολή της ελληνικής γλώσσας στην περιβαλλοντική ορολογία

2.1 Όταν προκύπτει η ανάγκη κατασήμενσης μιας νέας έννοιας στο πλαίσιο δεδομένου ειδικού θεματικού πεδίου (εδώ: στις επιστήμες του περιβάλλοντος), υπάρχει ο μηχανισμός της οροποίησης μιας λέξης της γενικής γλώσσας [Βαλεοντής και Κριμπάς, στο ίδιο: 220–221], η οποία συνίσταται στην κατάλληλη μετατόπιση ως προς την σημασία της. Ωστόσο, εκτός από αυτό τον μηχανισμό σχηματισμού όρων, οι ειδικές γλώσσες καταφεύγουν πολύ συχνά και στην δημιουργία νεοόρων [Βαλεοντής και Κριμπάς, στο ίδιο: 140] για την κάλυψη της ανάγκης κατασήμενσης μιας νέας έννοιας (εδώ: περιβαλλοντικού φαινομένου, τεχνολογικής ή επιστημονικής ανακάλυψης σε σχέση με το περιβάλλον κ.λπ.). Αυτοί οι νεοόροι, που συνήθως πρωτοεμφανίζονται στην αγγλική γλώσσα αφού η περιβαλλοντική

² Η μετάφραση δική μας.

³ Βλ. και τον επιστημονικό ισχυρισμό [Scientific Claim] 6 του ISO CD 704.2 N 133 95 EN: “Natural language expressions used for communication in special subject fields, such as law, science, technology, and medicine, are called terms. Terms must refer clearly and unequivocally to a particular concept. [...]”.

επιστήμη προοδεύει κυρίως στις αγγλόφωνες χώρες, πλάθονται συχνά με λατινικές ή αρχαιοελληνικές ρίζες. Με την περίπτωση των τελευταίων θα ασχοληθούμε στην συνέχεια του παρόντος άρθρου.

2.2 Η χρήση αρχαιοελληνικών ριζών σε ολόκληρο τον Δυτικό Κόσμο για την δημιουργία όρων στα διάφορα ειδικά θεματικά πεδία είναι πολύ παλαιό, γνωστό και μελετημένο φαινόμενο. Όπως αναφέρει η H. Walter [2007[1994]: 65] (το παράδειγμα είναι όλως ενδεικτικό), στο μεγαλύτερο μέρος των γλωσσών της Ευρώπης μπορεί κανείς να αναγνωρίσει ελληνικές ρίζες, οι οποίες αποτελούν τα βασικά στοιχεία για τον σχηματισμό των λόγιων λέξεων και της επιστημονικής ορολογίας. Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο, ο γνωστός ελληνοστίης F. R. Adrados έχει εύστοχα χαρακτηρίσει όλες τις σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες ως «ημιελληνική» ή «κρυσταλλοελληνική» [Adrados 2003[1999]: 449]. Η Β. Παλασάκη, αντίστοιχα, θεωρεί ότι η ύπαρξη πληθώρας όρων σε ποικίλους επιστημονικούς τομείς είτε με την μορφή μεικτών σχημάτων από αρχαιοελληνικά και ιθαγενή στοιχεία, είτε με αυτούσια την παρουσία αρχαιοελληνικών λέξεων με νέες σημασίες υπό την επίδραση άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών, αναδεικνύουν την διαχρονικότητα και τον διεθνή χαρακτήρα της Ελληνικής· παράλληλα, όσον αφορά την σημασιολογική εξέταση διαχρονικά, επισημαίνει την ενεργοποίηση αρχαιοελληνικών λεξικών στοιχείων και σημασιών σε μια πιο γενικευμένη ή, συνήθως, σε μια πιο εξειδικευμένη μορφή, με στόχο να εκφραστούν νέες έννοιες [Παλασάκη 2013: 104-105]. Θα πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία τέτοιων ελληνικών στοιχείων δεν οφείλονται σε άμεση επίδραση της Ελληνικής, αλλά της Λατινικής, η οποία και υπήρξε η γλώσσα που πρωτίστως διέδωσε τα ελληνικά λεξικά της δάνεια έξω από τα σύνορα της Ελλάδας, της Ιταλίας (Μεγάλης Ελλάδας) και της Μ. Ασίας (δηλαδή των τριών κύριων περιοχών όπου ήκμασε ο Ελληνισμός στην αρχαιότητα). Η συνέχιση της πρακτικής να χρησιμοποιούνται ελληνικές ρίζες (ολόκληρη όροι, αλλά και πάμπολλα οροστοιχεία) για την δημιουργία νεοόρων (είτε εντελώς νέων, είτε βασιζόμενων σε ήδη υπάρχοντες ελληνογενείς όρους στην εκάστοτε γλώσσα), ακόμη και σε νεότερα θεματικά πεδία όπως το <Περιβάλλον>, δεν οφείλεται μόνο στην προσκόλληση σε μια γλωσσική παράδοση· οφείλεται και στο γεγονός ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ελληνογενείς όροι είναι σαφέστεροι, ακριβώς επειδή ανάγονται ευκολότερα σε καθιερωμένη γλωσσική χρήση και άρα η σημασία των ριζών τους είναι λίγο-πολύ γνωστή και από άλλα θεματικά πεδία. Έτσι, με την πανευρωπαϊκή χρήση ελληνογενών όρων έχει δημιουργηθεί ήδη ένα εννοιακό δίκτυο, οι κόμβοι του οποίου είναι ελληνογενείς όροι ή ελληνογενή οροστοιχεία.

2.3 Στο θεματικό πεδίο <Περιβάλλον>, το οποίο μας ενδιαφέρει εδώ, αρκετοί είναι οι όροι

που σχηματίζονται με πρώτο ή δεύτερο συνθετικό λέξεις από την αρχαία ελληνική γλώσσα, άμεσα συνυφασμένες με την περιβαλλοντική ορολογία. Πρόκειται για οροστοιχεία όπως **bio-**, **eco-**, **geo-**, **hydro-** **zoo-** κ.α.. Άλλοι όροι, πάλι, σχηματίζονται με την βοήθεια των οροστοιχείων **demo-**, **auto-**, **allo-**, **hetero-**, **homo-**, **hyper-**, **iso-**, **epi-**, **medi-**, **meso-**, **meta-**, **micro-**, **mono-**, **peri-**, **photo-**, **poly-**, **xero-** κ.ά., τα οποία απαντούν και στην ορολογία πολλών άλλων θεματικών πεδίων. Στην συνέχεια (Πίνακας I) παρουσιάζονται ορισμένα παραδείγματα σύμπλοκων μονολεκτικών ή πολυλεκτικών όρων⁴ που έχουν σχηματιστεί με προθήματα από την αρχαία ελληνική γλώσσα. Ασφαλώς, πολλοί από αυτούς τους όρους είναι και όροι του θεματικού πεδίου «Βιολογία». Οι αντίστοιχες αποδόσεις των εν λόγω όρων στην Νεοελληνική συνιστούν αντιδάνεια ή μεταφραστικά δάνεια με τουλάχιστον ένα αντιδάνειο οροστοιχείο (λέξη, αλλά και πρόθημα ή άλλο μόρφημα).

Πίνακας I

Οροστοιχείο (πρόθημα) ελληνικής προέλευσης	Περιβαλλοντικός όρος στην Αγγλική	Περιβαλλοντικός όρος στην Γαλλική	Περιβαλλοντικός όρος στην Ελληνική
aero-	aerodynamic effect	effet aérodynamique	αεροδυναμική επίδραση
agro-	agrology	agrologie	αγρολογία
allo-	allometric growth	croissance allométrique	αλλομετρική ανάπτυξη
auto-	autosuccession	autosuccession	αυτοδιαδοχή
bio-	biodiversity	biodiversité	βιοποικιλότητα
demo-	demographic ageing	vieillesse démographique	δημογραφική γήρανση
eco-	ecology	écologie	οικολογία
epi-	epigamic selection	sélection épigamique	επιγαμική επιλογή
geo-	geology	géologie	γεωλογία
hetero-	heterotroph	hétérotrophe	ετερότροφο
homo-	homozygous	homozygote	ομόζυγος

⁴ Αντλήσαμε τα παραδείγματα από την Αγγλική και την Γαλλική, καθώς αυτές οι δύο γλώσσες παράγουν το μεγαλύτερο μέρος της πρωτογενούς περιβαλλοντικής ορολογίας, η οποία κατόπιν μεταφράζεται στις άλλες ευρωπαϊκές (και λοιπές) γλώσσες (δευτερογενής ονοματοδοσία). Τα συγκεκριμένα παραδείγματα έχει χρησιμοποιήσει η πρώτη συγγραφέας του παρόντος και σε προγενέστερο άρθρο της [Καραδήμου 2015: 4–5]. Εδώ, ο δεύτερος συγγραφέας του παρόντος έχει προβεί σε ελαφρές τροποποιήσεις ώστε η παρουσίαση των όρων να συνάδει με διεθνώς παραδεδομένες αρχές της Ορολογίας (π.χ. αναφορά του όρου στον ενικό και όχι στον πληθυντικό αριθμό κ.ά.).

hydro-	hydropower	hydroélectricité	υδροηλεκτρική ενέργεια
iso-	isogamy	isogamie	ισογαμία
medi-	Mediterranean climate	climat méditerranéen	μεσογειακό κλίμα
meso-	mesosphere	mésosphère	μεσόσφαιρα
meta-	metazoan	métazoaires	μεταζωικός
micro-	microclimate	microclimat	μικροκλίμα
mono-	monoculture	monoculture	μονοκαλλιέργεια
peri-	perimeter growth rate	taux de croissance du périmètre	ρυθμός περιμετρικής ανάπτυξης
photo-	photovoltaic cell	cellule photovoltaïque	φωτοβολταϊκό κύτταρο
poly-	polyculture	polyculture	πολυκαλλιέργεια
xeno-	xeromorphism	xeromorphism	ξενομορφισμός
zoo-	zooplankton	zooplancton	ζωοπλανκτόν

2.4 Εκτός από τα προθήματα, πολλά είναι βεβαίως και τα ουσιαστικά –απλοί όροι από μόνα τους (λ.χ. **air**, **climate**, **energy** κ.α.)– και τα επίθετα (οροστοιχεία) ελληνικής προέλευσης που εντοπίζονται σε σύνθετους πολυλεκτικούς περιβαλλοντικούς όρους στην Αγγλική και την Γαλλική, όπως τα: **chemical**, **critical**, **ecological**, **ethical**, **genetic**, **electric**, **ionic**, **kinetic**, **organic**, **physical**, **thermal**, **toxic**, **trophic**, **tropic**. Μερικά από αυτά παρουσιάζονται στην συνέχεια (Πίνακας II):

Πίνακας II

<i>Ουσιαστικό ή επίθετο ελληνικής προέλευσης</i>	<i>Σύμπλοκος πολυλεκτικός περιβαλλοντικός όρος στην Αγγλική</i>	<i>Σύμπλοκος πολυλεκτικός περιβαλλοντικός όρος στην Γαλλική</i>	<i>Σύμπλοκος πολυλεκτικός περιβαλλοντικός όρος στην Ελληνική</i>
air	air pollution	pollution de l'air	ατμοσφαιρική ρύπανση
chemical	chemical evolution	évolution chimique	χημική εξέλιξη
clime	climate change	changement climatique	αλλαγή του κλίματος
critical	critical level	niveau critique	κρίσιμο επίπεδο
ecological	ecological restoration	restauration écologique	οικολογική αποκατάσταση
electric	electric power	énergie électrique	ηλεκτρική ενέργεια
energy	energy source	source d'énergie	πηγή ενέργειας
ethical	ethical responsibility	responsabilité éthique	ηθική ευθύνη

genetic	genetic transformation	transformation génétique	γενετικός μετασχηματισμός
ionic	ionizing radiation	rayonnement ionisant	ιονίζουσα ακτινοβολία
kinetic	kinetic power	puissance cinétique	κινητική ενέργεια
organic	organic plant	plante organique	οργανική μονάδα
physical	physical barrier	barrière physique	φυσικό εμπόδιο
thermal	thermal belt	ceinture thermique	θερμική ζώνη
typo	type of fuel	type de carburant	τύπος καυσίμου

2.5 Χαρακτηριστικό παράδειγμα της χρήσης όρων ελληνικής προέλευσης αποτελεί ένα απόσπασμα από το Παράρτημα II του Πρωτοκόλλου «για την προστασία της Μεσογείου Θάλασσας από τη ρύπανση από χερσαίες πηγές» (LBS Protocol), Αθήνα 1980 (τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο «για την προστασία της Μεσογείου Θάλασσας από τη ρύπανση από χερσαίες πηγές και δραστηριότητες», Συρακούσες 1996). Συγκεκριμένα, το εδάφιο 1 της παραγράφου C του εν λόγω Παραρτήματος έκανε λόγο για «Hydrographic, meteorological, geological and topographical characteristics of the coastal area»⁵, όπου τέσσερα οροστοιχεία (επίθετα) και ένας απλός όρος (ουσιαστικό) είναι ελληνογενή.

2.6 Όπως εύκολα παρατηρεί κανείς, κανένας από τους προαναφερθέντες, εν όλω ή εν μέρει ελληνογενείς όρους δεν εμφανίζει αμφισημία, ακόμη και για κάποιον ο οποίος δεν είναι εξοικειωμένος με το θεματικό πεδίο (Περιβάλλον): και αυτό, διότι όλοι εν λόγω όροι και όλα τα εν λόγω οροστοιχεία κατασημαίνουν έννοιες γνωστές και από άλλα, κατά το μάλλον ή ήττον συναφή, θεματικά πεδία ή έχουν προέλθει από διαθεματικό δανεισμό. Έτσι λ.χ. ο όρος **biodiversity/biodiversité** (από το 1968, στην πλήρη του μορφή: **biological diversity**) είναι διαφανής διότι η σημασία του οροστοιχείου **bio-** είναι γνωστή από άλλους, παλαιότερους, όρους όπως **biology/biologie** (από το 1736), **biosphere/biosphère** (από το 1875) κ.ά. (Βιολογία): ή ο όρος **ionizing radiation/rayonnement ionisant** (τουλάχιστον από το 1955), ο οποίος είναι διαφανής διότι η σημασία του οροστοιχείου **ionizing/ionisant** είναι γνωστή από τον ήδη γνωστό απλό όρο **ion** (από το 1834) (Χημεία): ομοίως ο όρος **energy source/source d'énergie** (τουλάχιστον από το 1979) είναι διαφανής διότι η σημασία του οροστοιχείου **energy/énergie** είναι γνωστή από την χρήση του ως αυτοτελούς όρου (από τον 4ο αι. π.Χ. στον Αριστοτέλη) (Φυσική) κ.ά.). Δεν ισχυριζόμαστε, ασφαλώς, ότι όσοι όροι δεν είναι εν όλω ή εν μέρει ελληνογενείς είναι εξ ορισμού ασαφείς ή αμφίσημοι: απλώς θεωρούμε ότι η αξιοποίηση μιας ήδη καθιερωμένης ορολογικής πρακτικής μπορεί να

⁵ Η υπογράμμιση των ελληνογενών λέξεων δική μας.

συμβάλει στον υψηλότερο βαθμό διασύνδεσης των επιμέρους θεματικών πεδίων και έτσι σε μια διαθεματικώς σαφέστερη ορολογία.

3 Περί κωδικοποίησης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας

3.1 Διάφοροι μελετητές είχαν επισημάνει από καιρό την ανάγκη για μια συνολική κωδικοποίηση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και η άσκηση αποτελεσματικότερης περιβαλλοντικής πολιτικής, με στόχο, μεταξύ άλλων, την απλούστευση των διαδικασιών συντονισμού των αρμόδιων υπηρεσιών και φορέων [Νάντσου 2007: 52]. Παρομοίως, το ελληνικό παράρτημα του Παγκόσμιου Ταμείου για τη Φύση (World Wide Fund for Nature - WWF Ελλάς) είχε επισημάνει ότι τόσο η κωδικοποίηση και η συμπλήρωση της ισχύουσας περιβαλλοντικής νομοθεσίας, όσο και η συναρμογή της με την νομοθεσία που διέπει άλλους τομείς δημοσίων πολιτικών στον ελληνικό χώρο (όπως η γεωργία, η βιομηχανία, η χωροταξία, η πολεοδομία, η ενέργεια και ο τουρισμός), είναι ορισμένα από τα πλέον κρίσιμα θεσμικά ζητήματα, που καλείται να διαχειριστεί ένα αυτοτελές Υπουργείο Περιβάλλοντος από την σκοπιά της νομοθετικής πολιτικής [WWF Ελλάς 2008: 9]. Προς την ίδια κατεύθυνση έχει υποδείξει και ο Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ), τονίζοντας, αφενός, ότι η πολυπλοκότητα και ταυτόχρονα η ασάφεια της σχετικής νομοθεσίας δεν εγγυάται σε καμία περίπτωση την προστασία του περιβάλλοντος και παρεμποδίζει την αναπτυξιακή δυναμική του κλάδου και, αφετέρου, ότι το υφιστάμενο πλαίσιο επιδρά ανασταλτικά στην αποτελεσματικότητα του κρατικού ελεγκτικού μηχανισμού, δυσχεραίνοντας έτσι την συνεπή και συντονισμένη εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας και καλλιεργώντας στις ελληνικές επιχειρήσεις ένα αίσθημα ανασφάλειας δικαίου [Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών 2011: 6].

3.2 Ως αποτέλεσμα τέτοιων εκκλήσεων για την κωδικοποίηση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, οι εκδόσεις «Νομική Βιβλιοθήκη» εξέδωσαν, το 2012, το βιβλίο *Περιβαλλοντική Νομοθεσία* του Μ. Χαϊνταρλή, στο οποίο επιχειρείται η κατάταξη, συστηματοποίηση και κωδικοποίηση του συνόλου της εθνικής, ενωσιακής και διεθνούς νομοθεσίας περιβάλλοντος (ήτοι νόμων, υπουργικών αποφάσεων, διεθνών συμβάσεων κ.λπ.).

4 Συμπεράσματα

4.1 Από τα ανωτέρω αντλούνται τα εξής συμπεράσματα: α) ότι το πρόβλημα της έλλειψης αυστηρά τυποποιημένης και διεθνώς παγιωμένης περιβαλλοντικής ορολογίας είναι υπαρκτό και έχει επισημανθεί διεθνώς· β) ότι η καθιέρωση και κοινή αποδοχή μονόσημης και μονώνυμης ορολογίας για κάθε θεματικό πεδίο, συμπεριλαμβανομένου του <Περιβάλλοντος>, κρίνεται επιβεβλημένη· γ) ότι η συμβολή της Ελληνικής στην διαμόρφωση

μιας συνεπούς και σαφούς περιβαλλοντικής ορολογίας μπορεί να αποβεί χρήσιμη, πολλώ δε μάλλον αφού αποτελεί ήδη πηγή άντλησης όρων και οροστοιχείων για το θεματικό πεδίο <Περιβάλλον> και δ) ότι, σε θεματικά πεδία που αφορούν ολόκληρη την ανθρωπότητα, όπως το θεματικό πεδίο για το οποίο συζητεί το παρόν άρθρο, οι εκκλήσεις εκ μέρους των ειδικών μπορούν να συμβάλουν προς την κατεύθυνση της αλλαγής μιας χρονίζουσας κατάστασης· και η ορολογία, κατά την άποψή μας, δεν υστερεί σε τίποτα εν συγκρίσει προς το καθαρά νομικό περιεχόμενο των περιβαλλοντικών διατάξεων. Χωρίς την καθιέρωση και παγίωση συγκεκριμένης περιβαλλοντικής ορολογίας, κάθε προσπάθεια θα επιλύει μόνο ένα μέρος του συνολικού προβλήματος.

5 Βιβλιογραφία

- Adams, D.C., M.S. Di Bitetti, C.H. Janson, L.B. Slobodkin και N. Valenzuela (1997) "Audience Effect" for Ecological Terminology: Use and Misuse of Jargon". *Oikos* 80: 3, 632–636.
- Adrados, F.R. (2003[1999]) *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας – Από τις απαρχές ως τις μέρες μας*. Αθήνα: Παπαδήμας [μετάφραση: A. Villar Lecumberri. Τίτλος πρωτοτύπου: F. R. Adrados, *Historia de la Lengua Griega – De los origenes a nuestros dias*. Madrid: Gredos].
- Bacon, F. (2005[1620]) *The New Organon or: True Directions Concerning the Interpretation of Nature* [Προσαρμογή στην σύγχρονη Αγγλική: J. Bennett. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στην ιστοσελίδα <http://www.earlymoderntexts.com/pdfs/bacon1620.pdf> (ημερομηνία επίσκεψης: 16.04.2015)].
- Βαλεοντής, Κ.Ε. και Π.Γ. Κριμπάς (2014) *Νομική γλώσσα, νομική ορολογία. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη/ΕΛΕΤΟ.
- Garzone, G. (2000) "Textual Analysis And Interpreting Research", *The Interpreters Newsletter* 10, 69–88.
- Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης (2006) *Εγχειρίδιο οδηγιών για την κωδικοποίηση της νομοθεσίας*. Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή Κωδικοποίησης.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003) *Κοινός πρακτικός οδηγός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής για τα πρόσωπα που συμβάλλουν στη σύνταξη των νομοθετικών κειμένων στο πλαίσιο των κοινοτικών οργάνων*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Hodges, K.E. (2008) "Defining the problem: terminology and progress in ecology". *Frontiers in Ecology and the Environment* 6:1, 35–42.
- Καραδήμου, Δ. (2015) «Περιβαλλοντική ορολογία: Μια διαγλωσσική/ διεπιστημονική προσέγγιση στο πλαίσιο της σχολικής εκπαίδευσης». *Πρακτικά 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου ΠΕΕΚΠΕ, Βόλος 8–10 Μαΐου 2015* [διαθέσιμο ηλεκτρονικά στην ιστοσελίδα http://www.kpe.gr/7_congress/papers/sat_third/karadimou.pdf (ημερο-

μηνία επίσκεψης: 09.07.2015)].

- Κουτσιβίτης, Β. (1994) *Θεωρία της μετάφρασης*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2005) «Η θάλασσα στη γλώσσα μας». Διάλεξη στο 6ο *Ιατροφιλοσοφικό Συνέδριο «Ημέρες Αιγαίου»*, Χίος, 8–10 Ιουλίου 2005 [διαθέσιμο ηλεκτρονικά στην ιστοσελίδα http://www.babiniotis.gr/wmt/userfiles/File/ar8ra_babiniotis_h_8alassa_sth_glwssa.pdf (ημερομηνία επίσκεψης: 16.04.2015)].
- Νάντσου, Θ. (2007) «Αποτίμηση της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα». Στο: Γ. Δ. Παπαδημητρίου (επιμ.) *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δίκαιου*. Αθήνα/Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 33–54.
- Paenson, I. (1972) *Multilingual Systematic Glossary of Environmental Terms*. Geneva: United Nations Conference on the Human Environment.
- Παλασάκη, Β. (2013) «Αρχαιοελληνικής καταγωγής παιδαγωγικοί όροι στα γερμανικά». Στο: Κ. Βαλεοντής (επιμ.) *Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία. Ανακοινώσεις 9ου Συνεδρίου*. Αθήνα: ΕΛΕΤΟ, 104–105.
- Strandvik, I. (2012) “Legal Harmonization Through Legal Translation: Texts that Say the Same Thing?” Στο: C. J. W. Baaij (επιμ.) *The Role of Legal Translation in Legal Harmonization*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, σειρά Law & Business, 25–49.
- Studdard, G.J. (1974) *Common environmental terms: a glossary*. Washington D.C.: U.S. Environmental Protection Agency.
- Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ) (2011) *Επιχειρηματικότητα χωρίς εμπόδια. Νέα προσέγγιση για τη δημιουργία ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Ειδική έκθεση: για τις διαδικασίες ελέγχου και τήρησης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας σε εξορυκτικές δραστηριότητες*. Αθήνα: ΣΕΒ/Στέγη της Ελληνικής Βιομηχανίας. [διαθέσιμο ηλεκτρονικά στην ιστοσελίδα http://www.sev.org.gr/Uploads/pdf/MINING_ENVIRONMENTAL_CONTROLS.pdf (ημερομηνία επίσκεψης: 20.07.2015)].
- Temmerman R. (2000) *Towards New Ways of Terminology Description*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Walter, H. (2007[1994]) *Η περιπέτεια των γλωσσών της Δύσης*. Αθήνα: Ενάλιος [μετάφραση: Έ. Μαργέλη. Τίτλος πρωτοτύπου: H. Walter, *L'Aventure des langues en Occident - Leur origine, leur histoire, leur géographie* (πρόλογος: André Martinet). Paris: Robert Laffont].
- World Wide Fund for Nature (WWF) Ελλάς (2008) *Πολιτεία για το Περιβάλλον. Πρόταση για εθνικό σύστημα διακυβέρνησης. Σχέδιο για δημόσιο διάλογο*. Αθήνα: WWF Ελλάς [διαθέσιμο ηλεκτρονικά στην ιστοσελίδα http://archive.papandreou.gr/papandreou/files/Environmental%20Governance_FINAL.pdf (ημερομηνία

επίσκεψης: 20.07.2015)].

Χαϊνταρλής, Μ. (2012) *Περιβαλλοντική Νομοθεσία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Λοιπές πηγές

Πρωτόκολλο «για την προστασία της Μεσογείου Θάλασσας από την ρύπανση από χερσαίες πηγές», Αθήνα, 1980 [διαθέσιμο ηλεκτρονικά στην ιστοσελίδα <http://faolex.fao.org/docs/pdf/gre110727.pdf> (ημερομηνία επίσκεψης: 19.05.2015)].

Δέσποινα Καραδήμου

Υποψήφια Διδάκτωρ στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας & Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών)
Εκπαιδευτικός, Μέλος ΚΠΕ Έδεσσας Γιαννιτσών
Ηλ-ταχ.: karadimoudespina@gmail.com

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς

Αναπληρωτής Καθηγητής στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας & Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών
Δικηγόρος
Ηλ-ταχ.: pkrimpas.p@bscc.duth.gr